

Дванадесети конгрес на Международната асоциация за изучаване на средновековната и съвременна керамика в Средиземноморието

Евелина Тодорова^a

^a Секция за Средновековна археология, Национален археологически институт с музей при Българската академия на науките, ул. Съборна 2, София 1000, България; evatorodova@mail.bg

---

12th Congress AIECM3 on Medieval and modern period Mediterranean ceramics

Evelina Todorova^a

^a Department of Medieval Archaeology, National Institute of Archaeology with Museum at the Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, Bulgaria; evatorodova@mail.bg

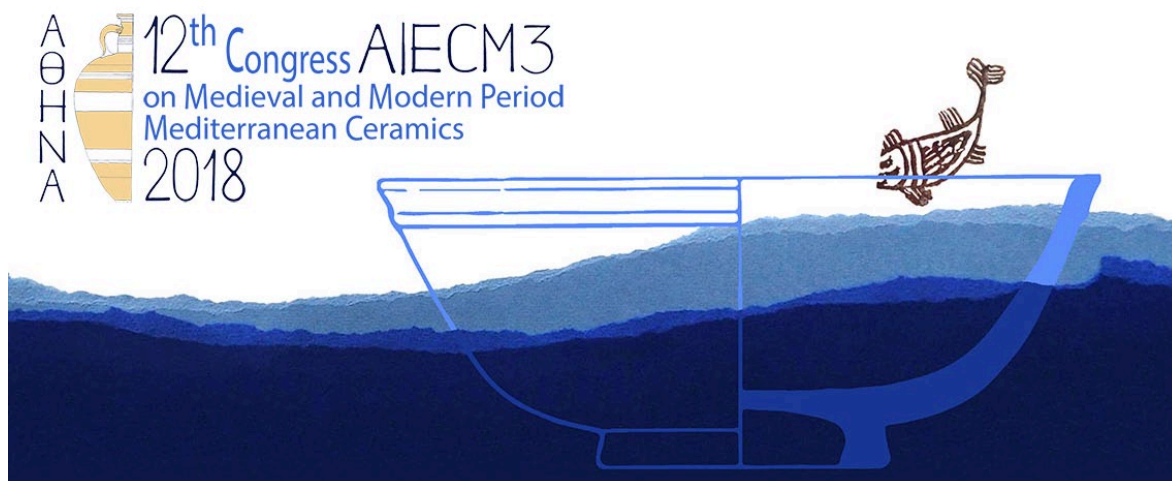

От 21 до 27 октомври 2018 г. в Атина, Гърция се състоя 12-ия международен конгрес по средновековна и съвременна керамика от Средиземноморието. Организатори бяха Международната асоциация за изучаване на средновековната и съвременна керамика от Средиземноморието (AIECM3) съвместно с Националния и Каподистрийски университет на Атина, Института за исторически изследвания към Националния фонд за изследвания на Гърция, Музея по съвременна керамика и Министерството на културата и спорта на Р. Гърция (обр. 1). Решението за провеждането на конгреса в Атина бе взето през 2015 г. в Анталия, Турция (Тодорова 2015).

Участие в конгреса взеха над 200 учени от 20 държави (Франция, Испания, Италия, Португалия, Гърция, Русия, Украйна, Турция, България, Сърбия, Румъния, Кипър, Великобритания, Германия, Холандия, САЩ, Мароко, Израел, Албания и Р. Македония). Те представиха 102 доклада и 57 постера, разпределени в пет тематични секции: ателиета и технология на керамиката; керамология и археометрия; керамиката като белег за търговския обмен и корабокрушенията; керамиката като белег за общественото единство или разграничаване; нови открития). Неочакваната бройка на заявените за участие доклади (с 20 повече от 2015 г.), принуди организаторите да удължат научния форум с още един ден. Тази мярка обаче не доведе до облекчаване на натовареността на участниците. Конгресните дни траеха от 9 сутринта до 9 вечерта – 12 часа изпълнени само с керамика! Докладите бяха организирани в две сутрешни и две следобедни сесии с време за дискусия след всяка сесия.

От българска страна участие в конгреса бяха заявили: Евелина Тодорова (НАИМ–БАН), Румяна Колева и Георги Сенгалевиц (СУ „Св. Кл. Охридски“), Мария Манолова-Войкова (РИМ–Варна), Мария Христова-Пенкова (ИЕМПАМ–БАН) и Александра Петрова (РИМ–Враца).

Конгресът бе официално открит вечерта на 21 октомври, неделя, в Центъра за

Обр. 1. Лого на конгреса
Fig. 1. The congress logo

изучаване на съвременната керамика към Фондация „Г. Псаропулос“. Откриването бе съпроводено с демонстрация на живо от страна на критски майстор грънчар, който показва традиционна техника за изработка на големи по размер съдове на ръчно задвижвано грънчарско колело. Гостите имаха възможност да се насладят на сбирката на музея, състояща се от оригинални експонати, карти, подробни фототабла и съпътстващата ги информация, посветени на грънчарството в Гърция през XX в. Тук бих искала да изразя благодарността си към Георги Сенгалевиц, докторант към Катедра „Археология“ на СУ „Св. Кл. Охридски“, за предоставената ми изключително подробна фото- и видео документация от откриването, тъй като няха възможност лично да присъствам.

Първият същински конгресен ден бе открит с официални речи и поздравления в Голямата зала на Централната сграда на Атинския университет от Елени Мадзурани, ръководител на Катедрата по Археология и история на изкуството към Атинския университет, Таксиархис Колиас, директор на Института за исторически изследвания към Националния фонд за изследвания на Гърция, Хариклия Папагеоргиаду от Института за исторически изследвания към Националния фонд за изследвания на Гърция и Платон Петридис, професор по Византийска археология в Атинския университет, и ръководител на организационния комитет на конгреса. Последният изказа благодарност към Хараламбос и Димитра Бакирдзис, че са го насочили към изучаването на средновековната керамика и изрази радостта си от това, че конгресите по средновековна керамика са достигнали своята „зряла“ възраст и се провеждат вече цели 40 години. Сауро Джелики, председател на АIECM3, завърши официалното откриване като поздрави всички участници в конгреса на техния роден език, след което направи кратък обзор на 40-годишната история на конгресите по средновековна и съвременна керамика в Средиземноморието.

Встъпителният доклад бе изнесен от Димитра Папаникола-Бакирдзис, един от най-изтъкнатите изследователи на византийската глазирана керамика. С него тя подчерта, че 12-то издание на конгреса бележи още един значим юбилей – почти двадесет години откакто, след 7-я конгрес по керамика в Солун през 1999 г., към тематичния обхват на изучаване на средновековната керамика е добавено Източното Средиземноморие и започват да се приемат доклади на учени, занимаващи се с изследването

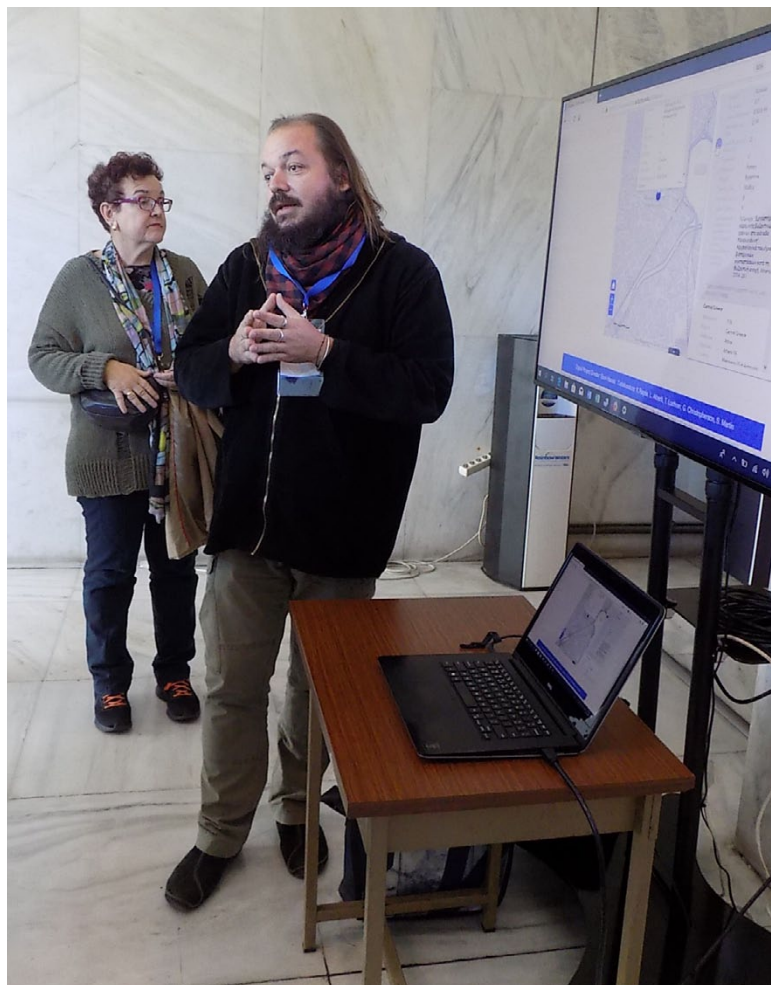
на византийската керамика. Докладът ѝ беше структуриран в няколко части. В частта, засягаща ателиетата и технологията, тя направи преглед на различните типове керамични пещи по отношение на конструкцията и хронологията им, както и на идентифицираните до момента, въз основа на бракувана продукция, работилници. Наблегна на значението на химичните анализи на глината при идентифицирането на производствените центрове и изрази задоволството си, че днес археометрията е неделима част от археологическото изследване и че за последните 20 години броят на докладите, съдържащи археометрични данни се е увеличил. В частта посветена на връзката между керамиката и икономиката, тя подчерта приноса на керамичните артефакти при изучаване на организацията на производството, търговските отношения и разпространението на готовата продукция. Д. Бакирдзис направи обзор на класификацията на керамичните групи и използваната терминология през годините. Тя обърна внимание, че в днешно време за произхода на дадена керамична група не трябва да се съди само по нейната форма и украса, но трябва да се вземе под внимание и съставът на глината, а датировките трябва да бъдат подложени на повторна проверка. Според мен, най-значима беше частта, в която бе разгледан проблемът за публичното представяне на византийската керамика. Наблегна се на факта, че през последните години все повече преподаватели, университети и научни институции включват изучаването на византийската керамика в своите програми, а броят на защитените дисертации от специфични региони се увеличава. Организиран се все повече конференции, публикуват се все повече книги и каталози, създават се все повече проекти, които да отразяват средновековната керамика. Музеите започват да ѝ отделят все повече място в експозициите си. Създават и специални образователни програми за деца и възрастни. В заключение, Д. Бакирдзис подчерта необходимостта от привличане на млади хора, които да изучават византийската керамика.

Четири от докладите, включени в първата редовна сесия за деня, бяха посветени на наскоро разкритите пещи и останки от производството на кухненска, глазирана керамика и фаянс през периода XV–XIX в. от територията на Португалия, докато петият засягаше резултатите от разкопките на керамични пещи от ислямския период (XI в.) в Севиля, Испания. Акцентът върху ателиетата и производството на керамика в Западното Средиземноморие се запази и през втората половина на деня. Присъстващите бяха запознати с технологията за глазиране на съдове в ранноислямските керамични работилници от Иберийския полуостров, с възможността керамиката да бъде използвана при възстановки на ранносредновековните общества в Кастилия, както и с пространството, отделено за производството на керамика в дворцовия комплекс Алхамбра. Безспорно голям интерес предизвика докладът на Жак Тирио, в съавторство с М. Бош и М. Леенхарт. Той представи резултатите от проведено през 1988 г. етно-археологическо посещение на последните грънчари в областта Самора, Северна Испания, които използват ръчно задвижвано грънчарско колело. Изключително подробно наблюдение и документиране на работата, жестовете и използваните от тези грънчари инструменти би могло да се използва като аналогия при изучаването на керамиката, организацията на производството, производствените съоръжения и технологията за изработка от Средновековието. Постепенно фокусът на изследванията беше изместен на изток – към териториите на Франция и Италия. Имахме възможност да се запознаем с разкритата при спасителни разкопки работилница със 7 пещи от края на IX – началото на XII в. в Източните Пиринеи. Разбрахме за влиянието на пизанските майстори върху провансалската керамиката с подглазурни ангобни петна

и връзаната украса от XVII–XVIII в., резултат от директния пренос на умения и майстори от Пиза в Мустие. Като допълнение в друг доклад бе онагледена самата керамична продукция и износ на Пиза през XVI–XVII в. Представена беше произведената на място керамика от XI–началото на XIII в. от Апулия, както и местното производство от XV–XVII в. в Калабрия. Най-накрая Х. Блейк представи един успешен модел на индустриално реструктуриране в долината на Арно. Вместо за западне и изчезне, след като търсенето на произвежданата в Монтелупо майолика драстично намалява, центърът се преориентират към производство на кухненска керамика и контейнери за пренос на дървено масло, които стават толкова популярни, че се разпространяват из цяла Европа.

Сутринта на втория конгресен ден бе посветена отново на керамичните ателиета и технология. Този път сред докладите цареше голямо разнообразие по отношение на териториалния и хронологически обхват. Прегледът на огромното количество вносна италианска керамика от Монтелупо от края на XV и началото на XVI в., намерена по време на разкопки в Лисабон, бе последван от представянето на грънчарски ателиета с почти седемвековна традиция в керамичното производство от Алжир. Запознахме се и с характеристиката на произведената в Северен Ливан мамелюкска кухненска и трапезна керамика, преди да проследим западно-ислямските влияния върху производството на керамиката в Никозия през XIII в. Трябва да се отбележи докладът на Памела Армстронг за произхода и хронологията на белоглинената полихромна керамика, голяма част от която се произвежда в Преслав. В две последователни презентации А. Масловский показа местната глазирана керамика от XIV в. от Азак, както и съдовете, предназначени за съхранението на химически вещества и съединения, намерени на територията на Златната орда. От Северното Черноморие се пренесохме на Балканите с презентациите на Мария Христова-Пенкова и Александра Петрова за глазираната керамика от музея във Враца, и на Весна Бикич за рисуваната с ангоба кухненска керамика от Ново Бърдо, при която се забелязват силни средновизантийски традиции и влияния. Следобедът започна с представянето на постерната сесия и фотографската изложба „Бачините от критските църкви“. Редовните заседания бяха посветени на приносите на археометрията в археологията. Най-напред бяха докладите за археометричните анализи на керамиката от Португалия, Испания и Италия. Следваха петрографските анализи на местната и вноската продукция от XII в. от о. Крит, производството и търсенето на глазирана и неглазирана керамика на о. Ките-ра през средновизантийския период, комплексният археологически, стилистически, химически и минералогически подход при изучаването на керамиката от Тива и Коринт. Елина Едона и колектив подробно изложиха приложението на археомагнетичния и термодуминисцентния метод при датирането на няколко керамични пещи от Северна Гърция от късновен византийския и османския период. Денят завърши с резултатите от археометричните анализи на керамиката от два археологически обекта в Истанбул, единият от които е новолокализирано керамично ателие за производство на византийска белоглиненна керамика.

В третия ден на конгреса участниците имаха възможност да посетят организирано археологическите музеи в Тива и Халкида. След приветствените речи в музея в Халкида и последвалия лек обяд, присъстващите се насладиха на нарочната сесия с доклади посветени на местното керамично производство. Данните бяха подкрепени с резултати от археометрични анализи на глините. Смарагди Арванити, Никос Кондоянис, Стефания Скардзис, Янис Ваксеванис, Йоанита Врум, Йона Ваксман и др.

Обр. 2. К. Раптис представя уебатласа на керамичните пеци от древна Гърция (снимка Е. Тодорова)
 Fig. 2. K. Raptis is presenting the WebAtlas of ceramic kilns in Ancient Greece (photo E. Todorova)

многократно подчертаха мястото на Халкида през средновизантийския период като водещ производствен и разпространителски център на глазирана керамика и амфори из целия Средиземноморски свят. След дискусията, благодарение на специално организираната за случая керамична демонстрация с характерни находки от депата на музея в Халкида, присъстващите имаха възможност да пипнат лично фрагментирани и цели съдове. Вечерта на този изключително интересен, препълнен с информация, но и много уморителен ден, завърши с представянето на изложбата „7 истории от глина от Арта. XVI–XVIII в.“, която се състоя в Историческия музей към Атинския университет, откриващ спираща дъха гледка към Акропола.

Трите сесии на четвъртия ден бяха изцяло посветени на темата за керамиката като фактор на икономическия обмен и корабокрушенията. Сутринта започна с непрекъсващата ислямска традиция при керамиката намерена в Португалия в контексти от XII–XIV в., с керамичните транспортни контейнери от корабокрушения от X–XIII в. край брега на Аликанте, с товара на потънал кораб от XIV в. недалеч от Валенсия, както и с ролята на Астурия в европейката търговия с керамика през съвременната епоха. Продължи с два доклада за керамика от XVI–XIX в. в Източен Прованс въз основа на сведенията в писмените извори. Последваха презентации на керамичните продукции на Палермо и Бриндизи и разпространението им в търговската мрежа през IX–XIII в. Географското пътешествие завърши с намерената при разкопки на Долен Дунав вносна глазирана керамика от X–XI в. За съжаление колегата М. Маню-

лова-Войкова, която бе заявила участие в конгреса, не присъства и докладът ѝ отпадна от програмата.

Следобедът бе открит с втората част на постерната сесия, по време на която Костас Раппис и Елени Хасаки демонстрираха начина на работа на създадения от тях учебен атлас на пещите за изучаване на керамика от територията на Гърция (обр. 2). Огромната база данни, която позволява търсене, сортиране и добавяне на информацията на различни нива, съдържаха пещи от праисторията до наши дни. Последвалото пленарно заседание включваше доклада на Румяна Колева за характеристиката, произхода и разпространението на сграфито керамиката от Тракия, за средновековните амфори от Драч, Албания, за съдовете от Иберийския полуостров, намерени при подводни проучвания в пристанището на Родос, както и за местната и вносна керамика, разкрита при разкопки на мамелюкската провинция Сафад, Израел.

Денят завърши по-рано поради предвиденото в програмата заседание на членовете на АИЕСМЗ. Бяха направени предложения за мястото, на което да се проведе следващият конгрес през 2021 г. – Тунис, Мароко, Албания или Рим, но за съжаление нито едно от тях не получи убедителна подкрепа. Затова този въпрос остана за допълнително разискване. По отношение на взетото през 2015 г. решение да се организират тематични конференции, Филип Йенишехирлиоглу предложи да се направи конференция, в която да се включат и музейни уредници, а конференцията да е насочена към това, как да се представят по-ефективно в музейна среда керамичните находки. Направи се предложение за възможностите за привличане на млади учени към Асоциацията чрез създаване на профил и по-голяма активност в социалните мрежи. След като се прие финансовият отчет, се пристъпи към избора на нови отговорници на националните и тематични комитети по региони. Доста разгорещена беше борбата в комитета за Византийския свят, където имаше цели 4 кандидати. В действителност основната битка бе между Йона Ваксман (Лабораторията по керамология в Лион, Националният център за научни изследвания на Франция) и Весна Бикич (Археологически институт, Белград, Сърбия). В крайна сметка след победа с 12 на 8 гласа Йона Ваксман стана новият член на комитета.

Три от сесиите през петия ден бяха съставени от доклади, които разглеждаха керамиката като фактор за обществено обединение или разграничаване. Хронологическата рамка варираше от ранното средновековие до XIX в. От географска гледна точка движението отново вървеше от запад на изток – Португалия, Испания, Прованс и Лангдок, Италия, за да се задържи по-сериозно на Балканите. Присъстващите се запознаха с фаянса и порцелана от османския период от България и Атина, с продукцията на керамичните центрове Флорина и Ресен, с находките от Охрид от XIX в. Много интересен беше докладът на Хариклия Диаманди и колектив, засягащ обичая в гробовете от следвизантийския период да се поставят парчета керамика с издраскани по тях апотропеични знаци, съдържащи кръст и надписа ΙΧΧ ΝΙΚΑ. Подобни са засвидетелствани през средата на XX в. в некропола на Несебър. След глазираната византийска трапезна керамика от XII–XIII в. от Спарта, бяха представени глазираните паници (бачини), използвани за украса на фасадите на църквите от Пелопонес и Кипър, и съдовете от колекцията на музея Бенаки в Атина, които са били специално изработени в Изник по поръчка на клиенти-християни. Заключителната за деня сесия бе събрала доклади за керамиката от наскоро завършили теренни проучвания в Испания, Франция и Италия, с акцент върху находките от IX–XIII в. от различни части на Сицилия. Между последните се отличаваха вносни сграфито съдове от среднове-

зантийския период и съдове, украсени с червени ивици.

С изключение на първия за деня доклад, показващ керамичната украса на джамията в Маракеш, всички отстнали презентации през последния, шести ден, засягаха материали от Източното Средиземноморие. Колегите от Израел представиха интересни находки от османския период – вносна керамика от Димотика, намерена в Палестина и глинени дули за пушене на тютюн от Акко. Турските и руски колеги говориха съответно за намерената при обходи на Галиполския полуостров глазирана и транспортна керамика от средновизантийския период, и испанската глазирана керамика от разкопките на генуезката крепост Чембало в Крим. От материалите от Албания интерес представляваха амфорите от ранновизантийския период и от периода на т. нар. „тъмни векове“ от разкопките на Финике. За съжаление присъстващите не успяха да се насладят подобаващо на керамиката от разкопките на Богородичния манастир в Балш, тъй като албанската колега, може би нарочно (?), сменяше слайдовете на презентацията си прекалено бързо. Докладът на автора на настоящия отзив, в съавторство с Йован Раднянски, за средновековната керамика, открита при разкопките на храма на Изиди в Стоби през 2008 г., също бе изнесен в предиобедната сесия. Той бе последван от резултатите от обхожданията на Егейското крайбрежие в района на Комотини, по време на които е регистрирано значително количество керамика от византийския и османския период. Сутрешното заседание завърши с два много интересни доклада, посветени на амфорите от периода VII–IX в. от Тира, Санторини и Приниятикос Пиргос, Крит. Те предизвикаха бурни дискусии по отношение на коректността на използвания термин „Globular amphorae“.

Първата следобедна сесия бе запълнена изцяло с материали, намерени в Солун и близката му околност. Безспорно гвоздеят на програмата за деня, а смее да кажа и на целия конгрес, бяха трите доклада, представящи керамиката намерена при разкопките за строежа на метрото в Солун. В продължение на час всички присъстващи стояха като хипнотизирани пред чудовищното количество изображения на различни по вид и хронология глинени съдове, които се исипаха пред очите им. Това визуално керамично пиршество бе съпроводено с подобен на Ниагарския водопад поток от съпътстваща аудио информация. Все още е трудно да се каже, дали фактът, че именно тези презентации бяха изнесени на гръцки език, достъпен може би едва за половината от присъстващите в залата, улесни или затрудни възприемането на информацията. Вероятно невладеещите гръцки език са успели в по-голяма степен да се насладят на прелитащите в слайдовете съдове, докато тези, разбиращи езика, получиха масиран сетивен блокаж поради пренасищане на каналите си за информационно възприятие. Излишно е да се отбелязва, че след края на сесията настъпи небивал наплив от въпроси към авторите на докладите.

Кратката почивка между сесиите не бе достатъчна за отрезвяване на публиката, която все още се намираше под въздействието на току-що видяното и чуто. Тя като че ли не можа да оцени по достойнство оставащите доклади за средновековната битова керамика от разкопките на стадиона в Немезя, за вноската керамика от Апулия, намерена в Патра, за керамиката от XVI–XIX в. от Арта и за производството на керамика в Егейския ареал през XIX в. Може би най-разочарован от всички остана Гай Сандърс. Желанието му да „взриви“ специалистите по керамика предлагайки изместване на датировките за намерените в Коринт глазирани съдове от началото на XIV в. в края на същия век, основавайки се на хронологията на съпътстващите ги фрагменти от стъклени чаши и италиански търговски жетони, остана без ответна реакция и коментари.

Конгресът бе официално закрит от главния организатор Платон Петридис, който направи кратко обобщение на докладите от изминалите 7 дни, благодари на всички участници, както и на всички свои помощници за усилената и усърдна работа, тъй като без тях събитието не би било възможно.

В заключение трябва да се отбележи, че конгресът бе много добре организиран. Всички участници стриктно спазваха определеното им време и не бяхме свидетели на прекомерни просрочвания или закъснения в програмата. Тя вървеше гладко и по план. Нямаше съществени размествания в поредността на изнасяне на докладите, а бройката на тези, които отпаднаха, беше незначителна. Повечето от учените, които не бяха успели да дойдат лично в Атина, бяха предоставили текстовете и презентациите си предварително на свои колеги, които ги изнесоха от тяхно име. Разбира се, отново имаше доклади изнесени на недостатъчно „популярни“ езици, предимно от колегите от Португалия, Испания, Италия и Гърция. Все пак трябва да се отбележи, че за разлика от предишни издания на конгреса и други конференции, фокусиращи върху средновековната керамика, участниците се придържаха към изискването да използват английски или френски за представяне на докладите си или, в случай че използват друг език, поне надписите на презентациите им да бъдат на английски или френски, за да улеснят възприемането на информацията от аудиторията. За съжаление, за разлика от други път, дискусиите след края на пленарните сесии често бяха доста кратки. Дали това се дължеше на напрегнатата програма и общата умора на участниците поради прекомерното количество информация, на която станаха свидетели, е трудно да се каже.

Надяваме се, каквито и организационни недостатъци да е имало по време на 12-я конгрес по средновековна и съвременна керамика от Средиземноморието, те да бъдат съобразени и елиминирани от организаторите на следващото издание. А дали то ще остане на Стария континент или ще се пренесе на бреговете на Северна Африка, тепърва остава да разберем. Да се надяваме, че българското участие през 2021 г. ще е още по-забележимо.

Цитирана литература

Тодорова, Е. 2015. Единадесети конгрес на Международната асоциация за изучаване на средновековната и съвременна керамика в Средиземноморието. *Българско е-Списание за археология* 5.2, 239-242.